

**BIBLIOGRAFIA DZIAŁAŃ WOJENNYCH W DARDANELACH I NA MORZU
EGEJSKIM (SIERPIEŃ 1914 – MARZEC 1915)**

opracował: Piotr Nykiel

ŹRÓDŁA NIEPUBLIKOWANE:

- **Calvert F.** (Agent Konsularny Stanów Zjednoczonych w Çanakkale), *notatka służbowa nr 88 z 22.04.1886* (zbiory Marcelle Robinson)
- *Çanakkale ili Yenice ilçesi Hamdibey bucağından Musaoğlu Hafız Mehmet'in 1914-1915 Çanakkale Muharebelerinde yazmış olduğu gerçek savaş günlüğü not defteri* [Notes z prawdziwym dziennikiem zapisanym przez Musaoğlu Hafız Mehmeta z gminy Hamdibey, powiat Yenice, prowincja Çanakkale podczas Wojen Dardanelskich 1914-1915] (transkrypcja z alfabetu osmańskiego – zbiory autora).
- *Deniz Binbaşı Nazmi Akpınar'ın Savaş Günlüğü 1914-1922* [Dziennik wojenny 1914-1922 komandora podporucznika Nazmiego Akpınara] (zbiory Muzeum Morskiego w Çanakkale).
- **Healy G. H.**, (Konsul Generalny Stanów Zjednoczonych w Stambule): *notatki nr 464 z 19.04.1886 oraz nr 465 z 27.04.1886* (zbiory Marcelle Robinson)
- **Schreiner G. A.** (korespondent wojenny Associated Press of America), *Allied naval operations during the Dardanelles-Gallipoli Campaign 1914-5*, Records of the Chief Of Naval History, U.S. Navy, U.S. National Archives, Washington., D.C., Historical Section, Office of Naval Records and Library, Navy Department, Washington, D. C.

WSPOMNIENIA I INNE ŹRÓDŁA PUBLIKOWANE:

- **Âdil S.**, *Harb-i Umumide Çanakkale Muharebat-ı Bahriyesi* [Działania morskie w Dardanelach podczas Wojny Światowej], İstanbul 1920.
- ———, (opracowanie: Koray E.) *Hayat Mücadeleleri* [Zmagania życiowe], b.m.w. 1982.
- **Altıntaş A.**, *Belgelerle Çanakkale Savaşları* [Wojna dardaneńska w dokumentach], T. C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları No: 5, Çanakkale 1997.
- *Almanach für die k. Und k. Kriegsmarine 1909. XXIX Jahrgang*, Pola, b.d.w.
- *British Battles of World War I (1914-15)*, Uncovered Editions, London 2000.
- **Canlı Tarih Belgesel**, *Gelibolu 1915* [Gallipoli 1915], İstanbul 2002.
- **Cemal Paşa**, *Hatıralar* [Wspomnienia], İstanbul ? 1959.
- **Chatterton E. K.**, *Dardanelles Dilemma. The Story of the Naval Operations*, London 1935.

- **Churchill W.**, *La crise mondiale (1911-1915)*, t. 1, Paris 1925; t. 2, Paris 1928.
- **Çabuk V.** (opracowanie), *Sait Halim Paşa ve Talat Paşa Kabinelerinin Divanı Âli'ye Sevki İlk Soruşturma Tutanakları* [Protokoły z pierwszego przesłuchania gabinetów Saita Halima Paszy i Talata Paszy przed Wielkim Dywanem], "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi", Sayı: 15, Mayıs 1986, s. 37-46.
- *Çanakkale Hatıraları* [Wspomnienia z Dardaneli], t. 1: **Atatürk M. K., Âdil S., Aker Ş., İncesu S.**, İstanbul 2001.
- *Çanakkale Hatıraları* [Wspomnienia z Dardaneli], t. 2: **Conk C., Sanders L. von, Altay F.**, İstanbul 2002.
- *Çanakkale Hatıraları* [Wspomnienia z Dardaneli], t. 3: **Atatürk M. K., Mahmut Sabri Bey, Tunçcaba Ş., Gücüyener Ş. F., Kemalyeri M., Münim M.**, İstanbul 2003.
- *Çanakkale. Ümitler, yanılgılar, gerçekler* [Dardanele. Nadzieje, błędy, fakty] (redakcja: Sayılır B.), Ankara 2003.
- **Çulcu M.** (opracowanie), *Çanakkale 1915 Kanlısırt Günlüğü. Mehmed Fasih Bey'in Günlüğü* [Dardanele 1915 Dziennik z Lone Pine. Dziennik Mehmeda Fasiha Beja], İstanbul 2002.
- _____, *İkdâm Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi. 3 Kasım 1914 – 3 Şubat 1916. Haber – Yorum – Bildiri – Röportaj – Gözlem ve Anılar* [Front dardanelski w gazecie "İkdâm". 3 listopada 1914 – 3 lutego 1916. Informacje – komentarze – referaty – wywiady – spostrzeżenia i wspomnienia], t. 1, 2, İstanbul 2004.
- *Dardanellen 1915*, Reichsarchiv, Berlin 1927.
- **de Courtois de Langlade**, *Une Flottille Française aux Dardanelles (1915)*, Saumur 1936.
- **Denham H. M.**, *Dardanelles. A Midshipman's Diary 1915-16*, London 1981.
- **Falkenhayn E.**, *General Headquarters 1914-1916 and its Critical Decisions*, London 1919.
- **Guépratte P. A.**, *La campagne aux Dardanelles*, w: *L'Armée d'Orient. Vue a 15 ans de distance*, "Revue des Balkans", Paris 1932, s. 56-58
- **Gutton F.**, *La dernière plongée (Conférence donnée à Toulon aux Heures de l'Académie du Var le 10 janvier 1969)*, Toulon, bdw.
- **Halis**, *Çanakkale Raporu* [Raport dardanelski], İstanbul 1975.
- **Halpern P. G.**, *The Keyes Papers - Selections from the private and official correspondence of Admiral of the Fleet Baron Keyes of Zeebrugge*, vol. I: 1914-1918, London 1979.
- **Hasan Bey**, *Mermiyi yapıştırdım* [Wlepiłem pocisk], „Günaydın Gazetesi”, 18 Mart 1990.
- **Jean T. T.**, *A Naval Venture. The War Story of an Armoured Cruiser*, London-Glasgow-Bombay 1917.
- **Jellicoe de Scapa**, *La «Grand Fleet» (1914-1916). Sa création, son développement, son œuvre*, Paris 1928.
- **Kabacalı A.** (redakcja), *Tâlat Paşa'nın Anıları* [Wspomnienia Talata Paszy], İstanbul 2000.
- _____, *Cemal Paşa – Hatıralar* [Cemal Pasza – Wspomnienia], İstanbul 2001.
- **Kannengiesser H.**, *The Campaign in Gallipoli*, London, 1927 (?).

- **Keyes R.** (translation: Thies H.), *Des Bancs de Flandre aux Dardanelles (The Narrow Seas to the Dardanelles) 1910-1915*, Bibliotheque d'Histoire Politique, Militaire et Navale, Éditions de la Nouvelle Revue Critique, Paris, 1936 (?).
- **Kocahanoğlu O. S.**, *İttihat – Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması* [Przesłuchanie i proces Komitetu Jedności i Postępu], İstanbul 1998.
- **Kraus T.**, *Die Fahrt der „Goeben“ im Mittelmeer*, Berlin 1917.
- **Kraus T., Dönitz K.**, *Die Kreuzerfahrten der „Goeben“ und „Breslau“*, Berlin 1933.
- *Lord Kitchener and Winston Churchill: The Dardanelles Commission, Part I (1914-15), Part II (1915-16)*, London 2000.
- **Moreau L.**, *A bord du cuirassé «Gaulois» (Dardanelles – Salonique 1915-1916)*, Paris 1930.
- **Morgenthau H.**, *Ambassador Morgenthau's Story*, Garden City – New York, 1918.
- **Mühlman C.**, *Çanakkale Savaşı. Bir Alman Subayının Notları* [Wojna dardaneńska. Zapiski niemieckiego oficera], İstanbul 1998.
- **Nevinson H. W.**, *The Dardanelles Campaign*, London 1918.
- **Okar A.**, *Türkiye'de Tayyarecilik 1910-1924* [Lotnictwo w Turcji 1910-1924], İstanbul 2004.
- **Orbay R.**, *Siyasî Hatıralar* [Wspomnienia polityczne], İstanbul 2003.
- *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri* [Walki w Dardanelach w dokumentach osmańskich], t. I, t. II, Ankara 2005.
- **Öke M. K., Mütercimler E.**, *Sultan Osman*, İstanbul 1991.
- **Pomiankowski [Pomiankowski] J.** (tłum.: Turan K.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü* [Upadek Imperium Osmańskiego], İstanbul 1990.
- **Price W. H.**, *With the Fleet in the Dardanelles*, London, 1915 (?).
- **Prigge C. R.**, *Der Kampf um die Dardanellen*, Weimar 1916.
- *Russian Fleet 1861-1917 handbook*, Russian Motor Books, bmw. 2003 [reprint wyd.: **Mojsiejew S. P.**, *Spisok korablej russkogo parowogo i bronienosnogo flota (s 1861 po 1917 gg.)*, Wojennoje Izdatielstwo Ministierstwa Woorużonnych Sił SSR, Moskwa 1948].
- **Sanders L. von**, *Five Years in Turkey*, Annapolis 1928.
- **Stuermer H.**, *Two War Years in Constantinople. Sketches of German and Young Turkish Ethics and Politics*, London – New York – Toronto 1917.
- **Sunata İ. H.**, *Gelibolu'dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anılarım* [Moje wspomnienia z pierwszej wojny światowej od Gallipoli po Kaukaz], İstanbul 2003.
- *Taschenbuch der Kriegsflootten. XV. Jahrganh 1914*, München 1914.
- **Tuncoku A. M.**, *İngiliz Gizli Belgelerinde 18 Mart Zaferi ve Çanakkale Muharebeleri* [Zwycięstwo 18 marca i walki w Dardanelach w świetle brytyjskich tajnych dokumentów], bmw., bdw.
- **Tunççapa Ş.**, *Çanakkale Harbi Hatıralarım* [Moje wspomnienia z wojny dardaneńskiej], “423 Sayılı Donanma Dergisi Eki”, İstanbul 1958.
- *Türkiye'den Çanakkale'ye Anılarla Bakış* [Spojrzenie z Turcji na Dardanele w świetle wspomnień] (redakcja: Yıldız C.), Çanakkale 2003.
- **Umiastowski R.**, *Ludzie głębin. Wojna podmorska. Z pamiątek I dokumentów wybrał i zestawiał [...]*, Warszawa 1929.
- **Vedel E.**, [opracowanie: Altıntaş A., Altıntaş Z.], *Çanakkale'de Bahriyelilerimiz* [Nasi marynarze w Dardanelach], Çanakkale 1997.

- **Yetkin G.**, *Yaratanların Ağzından 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi* [Zwycięstwo w Dardanelach 18 marca 1915 ustami jego twórców], Ankara (?) 1965.
- **Yıldız C.** (opracowanie), *Çanakkale 1914-1915-1916. Seddülbahir kahramanları* [Dardanele 1914-1915-1916. Bohaterowie spod Seddülbahir], İzmir 2003.
- **Wester-Wemmys G. C. B.**, *The Navy in the Dardanelles Campaign*, London, bdw.

OPRACOWANIA I ARTYKUŁY:

- *L'Album de la guerre 1914-1919. Histoire photographique et documentaire reconstituée chronologiquement à l'aide de clichés et de dessins publiés par «L'Illustration» de 1914 à 1921 [...]*, t. I-II, Paris 1924.
- **Apalkov Ju. W.**, *Bojewyje korabli ruskogo flota. 8.1914-10.1917 gg. Sprawocznik*, bmw. 1996.
- **Atabey F.**, *Tarihten günümüze Deniz Kuvvetleri personel kıyafetlerinin geçirdiği aşamalar* [Zmiany w umundurowaniu personelu marynarki wojennej od czasów historycznych po współczesność], Ankara 1997.
- **Avcı C.**, *Thirteen Leagues Under the Dardanelles*, İstanbul 2002.
- ———, *The Skies of Gallipoli*, İstanbul 2003.
- **Ayhan A.**, *Çanakkale... Ah! Çanakkale...* [Dardanele... Ach! Dardanele...], İzmir 2004.
- **[Bałakin S. A.]**, *WMS Francyi 1914-1918. Sprawocznik po korabielnomu sostawu*, Morskaja Kollekcija, 2000, No. 3(33).
- ———, *WMS Japonii, Turcyi i drugich stran Azji 1914-1918. Sprawocznik po korabielnomu sostawu*, Morskaja Kollekcija, 1999, No. 5(29).
- **Batowski H.**, *Cieśniny tureckie 1911-1936* [odbitka z miesięcznika “Polityka Narodów”], Warszawa 1936.
- **Beesly P.**, *Room 40. British Naval Intelligence 1914-18*, London, 1982.
- *Belgelere Göre Eceabat Kılavuzu* [Przewodnik po Eceabat w oparciu o dokumenty], İstanbul 1969.
- **Besbelli S.**, *(1914-1918) Çanakkale'de Türk Bahriyesi* [Turecka Marynarka Wojenna w Dardanelach (1914-1918)], “424 Sayılı Donanma Dergisi Eki”, İstanbul 1959.
- **Bilbaşar S.**, *Çanakkale 1915* [Dardanele 1915], Ankara 1971 (?).
- *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, V nci Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekatı*, I nci Kitap (Haziran 1914 - 25 Nisan 1915) [Turcja w pierwszej wojnie światowej, t. V, Front dardanelski, cz. 1 (czerwiec 1914 – 25 kwietnia 1915)], Ankara 1993.
- *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, VIII nci Cilt, *Deniz Harekatı* [Turcja w pierwszej wojnie światowej, t. VIII, Działania morskie], Ankara 1976.
- *Birinci Dünya Harbi*, IX ncu Cilt, *Türk Hava Harekatı* [Turcja w pierwszej wojnie światowej, t. IX, Działania lotnicze], Ankara 1969.
- **Boz E.**, *Adım adım Çanakkale savaş alanları* [Dardanelskie pola bitewne krok po kroku], Çanakkale 1993.
- **Brzeziński S., Mościński J.**, *Brytyjski pancernik HMS „Queen Elizabeth”*, „Profile Morskie” nr 27, Wyszaków 2000.
- **Buffetaut Y.**, *La Grande Guerre 1914-1918 sur mer*, Nantes 1998.

- **Busch F. O., Forstner G. G., Freiherr von,** *Unsere Marine im Weltkrieg*, Berlin 1934.
- *Büyük Harpte Çanakkale Seferi (Konferans)* [Bitwa dardanelaska w Wielkiej Wojnie (wykład)], "Askeri Mecmua", Eylül 1928, Numara 50, s. 2-80.
- **Carlyon L. A.,** *Gallipoli*, London – New York – Toronto – Sydney – Auckland 2002.
- **Carver Lord,** *The Turkish Front 1914-1918*, London 2003.
- **Chack P.,** *Marins a la bataille. Des Dardanelles aux brumes du nord*, Paris 1937.
- **Colledge J. J.,** *Ships of the Royal Navy and Historical Index*, vol. 1: *Major Ships (excluding Trawlers, Drifters, Tugs, etc.)*, vol. 2: *Navy-built Trawlers, Drifters, Tugs and Requisitioned Ships*, Newton Abbot 1970.
- **Corbett J. S.,** *History of the Great War. Naval Operations*, vol. II, London 1929.
- **Csonkaréti K.,** *Marynarka wojenna Austro-Węgier w I wojnie światowej 1914-1918*, Kraków 2004.
- **Curtright L. H.,** *Muddle, Indecision and Setback. British policy and the Balkan States, August 1914 to the inception of the Dardanelles Campaign*, Thessaloniki 1986.
- **Czeczott R.,** *Obrona wybrzeża*, Warszawa 1931.
- *Czy należało atakować Dardanele?*, „Przegląd Morski”, rok VII, nr 68, 1934, s. 875-878.
- *Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Çanakkale, 14-17 Mart 1990* [Międzynarodowe sympozjum nt. przyczyn i skutków działań wojennych w Dardanelach, Çanakkale, 14-17 marca 1990], Ankara 1993.
- *Çanakkale 18 Mart 1915-1950* [Dardanele, 18 marca 1915-1950], Ankara 1950.
- **Çelik B.,** *İzmir Basınında Çanakkale Muharebeleri ve Cephe Gerisi* [Walki w Dardanelach i tył frontu w prasie izmirskiej], w: *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Değişen Dünya Dengeleri içinde Askeri ve Stratejik Açından Türkiye (23-25 Ekim 1995 - İstanbul)*, Ankara 1997, s. 423-437.
- **Dağlı S.,** *1807 Senesinde Çanakkale Boğazında Yapılan Tabyalar Meselesi ve İlgili Birkaç Belge* [Kwestia fortów zbudowanych w cieśninie dardanelskiej w 1807 r. i kilka związanych z nią dokumentów], (praca magisterska), Biga Üniversitesi 1968/1969.
- **Darrieus H., Quéguiner J.,** *Histoire de la Marine française (1915-1918)*, St. Malo 1997.
- **Dąbrowski J.,** *Wielka historia powszechna*, t. VII: *Wielka Wojna 1914-1918*, Poznań 2000.
- **Demirel M.,** *Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918)* [Działania Ormian podczas pierwszej wojny światowej w Erzurum i okolicach (1914-1918)], Ankara 1996.
- **Dittmar F. J., Colledge J. J.,** *British Warships 1914-1919*, London 1972.
- **Doğu Araştırma Merkezi / Stratejik Araştırma Grubu,** *Türkiye’de Alman Askeri Misyonu Subaylar-Generaller-Heyetler* [Niemiecka misja wojskowa w Turcji, oficerowie – generałowie – delegacje], "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi", bmw., bdw.
- **Dorling [H.] T.,** *Les destroyers au combat. A bord des destroyers, des torpilleurs et des patrouilleurs durant la guerre mondiale*, v. 1+2, Paris 1936.

- **Emin A.**, *Turkey in the World War*, New Haven 1930.
- **Erdin A.**, *Çanakkale Kahramanı Havranlı Koca Seyit* [Koca Seyit z Havran – bohater z Dardaneli], İzmir 1969.
- **Erickson E. J.**, *Ordered to Die. A History of the Ottoman Army in the First World War*, Westport, Connecticut – London 2001.
- —————, *One More Push: Forcing the Dardanelles in March 1915*, “The Journal of Strategic Studies”, Vol. 24, No. 3 (September 2001), s. 158-176.
- —————, *Strength Against Weakness: Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915*, “The Journal of Military History”, 65 (October 2001), s. 981-1012.
- **Farrère C.**, *Histoire de la marine française*, Paris 1934.
- **Fewster K., Başarın V., Başarın H. H.**, *A Turkish View of Gallipoli: Çanakkale*, Richmond, Victoria, Australia, 1955 (?).
- **Flanagan B. P.**, *The History of the Ottoman Air Force in the Great War. The Reports of Major Erich Serno*, “Cross Cockade Journal”, no. 2-4, 1970.
- *Flot w pierwszej mirowij wojnie w dwóch tomach pod ried. [...] N. B. Pawłowicza, t. I: Diejstwa ruskogo flota; t. II: Diejstwa flotow na Siewiernom, Sriedziemnomorskom i okieanskich tieatrach*, Moskwa 1964.
- **Frame T. R., Swinden G. J.**, *First in, Last out. The Navy at Gallipoli*, Kenthurst NSW 1990.
- **Frankowski S.**, *Raid wykonany na Morzu Śródziemnem przez niemieckie krążowniki Goeben i Breslau na początku wojny światowej*, “Przegląd Morski”, rok II, 1929, [cz. 1]: nr 1, s. 9-18; [cz. 2]: nr 2, s. 9-16.
- *Gelibolu Yarımadası Barış Parkı Uluslararası Fikir ve Tasarım Yarışması. Katalog / The Catalogue* [Międzynarodowy Konkurs na Koncepcję i Projekt Parku Pokoju na Półwyspie Gallipoli. Katalog], Ankara 1997.
- **Gençcan M. İ.**, *Çanakkale Savaşlarından Altın Harfler* [Złote zgłoski z walk w Dardanelach], İstanbul 1993.
- —————, *Çanakkale Savaşları ve Menkabeler* [Walki w Dardanelach i związane z nimi legendy], İstanbul 1994.
- **Gilbert M.** (tłum. Kozłowski J.), *Churchill: Biografia*, t. 1-2, Poznań 1997.
- —————, *First World War*, Glasgow 1994.
- **Gozdawa-Golebiowski J., Wywerka Prekurat T.**, *Pierwsza Wojna Światowa na morzu*, Warszawa 1994.
- **Görgülü İ.**, *Çanakkale Zaferi Üzerine Alman İddiaları - Çanakkale Zaferi'ni Kutlama Günü Konuşması* [Pretensje Niemców w odniesieniu do zwycięstwa w Dardanelach – wystąpienie z okazji obchodów dnia zwycięstwa w Dardanelach], İstanbul 1992.
- —————, *On Yıllık Harbinin Kadrosu 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi* [Kadra oficerska wojny dziesięcioletniej 1912-1922, wojny bałkańskie, pierwsza wojna światowa i wojna wyzwolenicza], Ankara 1993.
- **Gray E.**, *Disasters of the Deep. A comprehensive survey of submarine accidents & disasters*, Barnsley 2003.
- **Gray P., Thetford O.**, *German Aircraft of the First World War*, London 1970.
- **Günesen F.**, *Çanakkale Savaşları* [Wojna dardanelaska], İstanbul 1986.
- **Here F.**, *Helmuth von Moltke*, Warszawa 1999.
- **Herma M.**, *Pod banderą św. Andrzeja. Rola Floty Czarnomorskiej w realizacji koncepcji strategicznych (militarnych) Rosji w latach 1914-1917*, Kraków 2002.

- **Herubel M.**, *La bataille des Dardanelles 1914-1916 ou la tragédie annoncée*, b.m.w. 1998.
- **Hickey M.**, *Gallipoli*, London 1995.
- **Higgins T.**, *Winston Churchill and the Dardanelles*, London 1963.
- **Holicki W.**, *Brytyjskie pancerniki typu "Queen Elizabeth", "Warspite", "Valiant", „Barham”, „Malaya”*, Biblioteka Magazynu „Morza Statki i Okręty”, t. 8, Warszawa 2003.
- **Holzhausen R.** (tłum.: Çeliker F.), *Birinci Dünya Harbi'nde Almanya'nın Türkiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakkale Havacıları* [Wsparcie powietrzne udzielone Turcji podczas pierwszej wojny światowej przez Niemcy i lotnicy w Dardanelach], Ankara 1982.
- **Hopkirk P.**, *On Secret Service east of Constantinople*, London 1994.
- **Hrbek J.**, *Velká válka na moři*, t. I-V, Praha 2002.
- **Hynek V., Klučina P., Škňouřil E.**, *Válečné lodě*, t. 3: *První světová válka*, Praha 1988.
- **İrdesel M.**, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi* [Historia Gallipoli i okolic], Gelibolu 1998.
- **James R. R.**, *Grand Strategy. Gallipoli*, London – Sydney 1965.
- —————, *Gallipoli*, London 1999.
- *Jane's Fighting Ships of World War I*, London 2001.
- **Jevakhoff A.** (tłum. Pachniak K.), *Kemal Atatürk. Droga do nowoczesności*, Warszawa 2004.
- **Kansu Y., Şensöz S., Öztuna Y.**, *Havacılık Tarihinde Türkler* [Turcy w historii lotnictwa], Etimesgut 1971.
- **Karaca H. E.**, *İstanbul'da yapılan ilk uçuşlar* [Pierwsze loty w Stambule], "Uçantürk", Sayı: 396, Mayıs 1995, s. 45-47.
- —————, *Pilot Binbaşı Fazıl Bey* [Major pilot Fazıl Bey], "Uçantürk", Sayı: 399, Ağustos 1995, s. 44-47.
- **Karabekir K.**, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar* [Niemcy w Turcji i w armii tureckiej], İstanbul 2001.
- **Kayabalı İ., Arslanoğlu C.**, *Çanakkale Zaferi 1915* [Zwycięstwo dardanelskie 1915], Ankara 1975.
- **Klimczyk T.**, *Pancerniki*, Warszawa, 2002.
- **Kłossowski J.**, *Organizacja wyższego dowództwa angielskiej marynarki wojennej w czasie ubiegłej wojny światowej*, „Przegląd Morski”, rok II, 1929, nr 5, s. 54-69.
- —————, *Organizacja wyższego dowództwa francuskiej marynarki wojennej w czasie ubiegłej wojny światowej*, „Przegląd Morski”, rok II, 1929, nr 6, s. 74-85.
- —————, *Walka o Dardanele podczas ubiegłej wojny światowej*, „Przegląd Morski”, rok II, 1929, [cz. 1]: nr 9, s. 9-41; [cz. 2]: nr 10, s. 26-44.
- **Kocabaş S.**, *Türkiye'nin Canı Boğazlar* [Cieśniny – dusza Turcji], İstanbul 1994.
- **Kolenkovskij A.** *Dardanielskaja operacyja*, Sankt Pietierburg 2001.
- **Kołodziejczyk D.**, *Turcja*, Warszawa 2000.
- **Köppen P.**, *Die Überwasserstreitkräfte und ihr Technik*, w serii: *Der Krieg zur See 1914-1918*, Berlin 1930.

- **Kriestownikow W. Ja., Mołodcow S. W.**, *Kriejsier "Askold"*, Sankt Pietierburg 1993.
- **Kubiak K.**, *Dardanele*, Warszawa 1996.
- **Kurtoğlu F.**, *Türk Donanması ne Yaptı?* [Co robiła turecka marynarka wojenna?], w: *Cihan Harbinde Deniz Muharebeleri* [Działania morskie w wojnie światowej], İstanbul 1928, s. 115-243.
- —————, *Çanakkale ve 18 Mart 1915* [Dardanele i 18 marca 1915], "336 sayılı Deniz mecmuasının tarihi ilavesi", İstanbul 1935.
- **Laar C.**, *Kampf um die Dardanellen*, Paul Neff Verlag, Berlin, 1936.
- **Labayle Couhat J.**, *French Warships of World War I*, London 1974.
- **Langensiepen B., Güleryüz A.**, *The Ottoman Steam Navy 1828-1923*, London 1995.
- **La Ronciere Ch. De, Clerc-Rampal G.**, *Histoire de la marine française*, Paris 1934.
- **Laurens A.**, *Le commandement naval en Méditerranée 1914-1918*, Paris 1931.
- **Layman R. D.**, *Naval Aviation in the First World War. Its impact and influence*, London 1996.
- **Le Masson H.**, *Du «Nautilus» (1800) au «Redoutable» (Histoire critique du sous-marin dans la marine française)*, Paris 1969.
- **Liddle P. H.**, *Gallipoli 1915. Pens, Pencils and Cameras at War*, London 1985.
- **Lorey H.**, *Der Krieg in den Türkischen Gewässern*, Bd. I-II, w serii: *Der Krieg zur See 1914-1918*, Berlin 1928, 1938.
- **Łątka J. S.**, *Lot ku gorzkiej sławie. Gen. Ludomił Rayski*, Kraków 1994.
- —————, *Ojciec Turków. Kemal Atatürk*, Kraków 1994.
- **Łukaszewski J.**, *Ze studiów nad imperializmem niemieckim (sprawa misji gen. Limana von Sandersa w Turcji)*, Lublin 1955.
- —————, *Imperializm niemiecki a Turcja 1912/13*, „Rocznik Historyczny” XXII, Poznań 1956.
- **Mandelstam A.**, *Le sort de l'Empire Ottoman*, Lausanne – Paris 1917.
- **Mantey E. von [herausgegeben]**, *Unsere Marine im Weltkrieg 1914-1918*, Berlin 1927.
- **Mantran R.**, *Histoire de la Turquie*, Paris 1983.
- **Marder A. J.**, *From the Dreadnought to Scapa Flow. The Royal Navy in the Fisher Era, 1904-1919*, vol. I: *The Road to War, 1904-1914*, vol. II: *The War Years to the Eve of Jutland*, London 1961, 1966.
- **Masson Ph.**, *Histoire de la marine*, v. II: *De la vapeur a l'atome*, Paris – Limoges 1992.
- **McLaughlin R.**, *The Escape of „The Goeben”. Prelude to Gallipoli*, London 1974.
- **Mikusch von, D.**, *Gasi Mustafa Kemal. Zwischen Europa und Asien*, Leipzig 1929.
- **Młodzianowski E.**, *Bitwy morskie wojny światowej*, Warszawa, 19??.
- **Moorehead A.**, *Gallipoli*, Pymble 1992.
- **Mütercimler E.**, *İmparatorluğun Çöküşüne Denizden Bakış. Çöküşün Son On Yılı 1912-1922* [Spojrzenie z morza na upadek Imperium Osmańskiego. Ostatnie dziesięć lat upadku 1912-1922], İstanbul 2003.

- —————, *Korkak Abdul'den Coni Türk'e. Gelibolu 1915* [Od strachliwego Abdula do Johnny'ego Turka. Gallipoli 1915], İstanbul 2005.
- **Nicolle D.**, *Young Turks. Ottoman Turkish Fighters 1915-1918*, "Air Enthusiast", 1998, [p. 1]: March/April, No. 74, p. 40-45; [p. 2]: May/June, No. 75, p. 68-73; [p. 3]: July/August, No. 76, p. 6-11.
- **Oktürk Ş.**, *18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi'nin 81. Yıldönümü ve Londra'daki Mehmetçik Heykelleri* [81. rocznica zwycięstwa 18 marca 1915 w Dardanelach i pomnik żołnierza tureckiego w Londynie], "Yeni Defne", Haziran-Temmuz 1996, sayı: 171-172, s. 9-14.
- *Operacje minowe floty niemiecko-tureckiej na Bliskim Wschodzie*, „Przegląd Morski”, rok VIII, 1935, nr 77, s. 643-645.
- **Ortaylı İ.**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* [Wpływy niemieckie w Imperium Osmańskim], İstanbul 1998.
- *Osmanlı askeri teşkilât ve kıyafetleri / Ottoman Military Organization and Uniforms 1876-1908*, İstanbul 1986.
- **Otay O.**, *Efendi Kaptan kurtar bizi! Mesudiye Zirhlisi Osmanlı'nın son 40 yılın tanığı (1874-1914)* [Panie dowódco, niech pan nas ratuje! Pancernik Mesudiye, świadek ostatnich 40 lat Imperium Osmańskiego (1874-1914)], İstanbul 2005.
- **Öke M., Mütercimler E.**, *Sultan Osman*, İstanbul 1991.
- **Örses T., Özçelik N.**, *I. Dünya Savaşı'nda Türk Askerî Kıyafetleri* [Tureckie umundurowanie podczas I wojny światowej], İstanbul b. d. w.
- **Pajewski J.**, *Pierwsza wojna światowa*, Warszawa 1991.
- **Parkes O.**, *British Battleships. "Warrior" 1860 to "Vanguard" 1950. A History of Design, Construction and Armament*, London 1966.
- **Pataj S.**, *Artyleria lądowa 1871-1970*, Warszawa 1975.
- **Perk K.**, *Çanakkale Savaşları Tarihi (II. ve III. kısımlar) Büyük Harpte Çanakkale* [Historia wojen dardanelskich (część II i III) Dardanele w Wielkiej Wojnie], "Askerî Mecmua", Sayı: 56, İstanbul 1940.
- **Pinon R.**, *L'Europe et l'Empire Ottoman. Les aspects actuels de la question d'Orient*, Paris 1917.
- *Pomoc marynarki austriackiej w ucieczce „Goeben” i „Breslau”*, „Przegląd Morski”, rok V, 1932, nr 42-43, s. 2764-2766.
- **Rough R.**, *The Great War at sea 1914-1918*, New York 1983.
- **Saul D.**, *Największe militarne błędy: od starożytności po czasy współczesne*, Warszawa 2005.
- **Schoen W. von**, *Die Hölle von Gallipoli. Der Heldenkampf an den Dardanellen*, Berlin 1937.
- **Shankland P., Hunter, A.**, *Dardanelles Patrol*, Manchester 1971.
- **Shaw S. J.** *The Ottoman Empire in World War I*, Volume 1, Ankara 2006.
- **Snelling S.**, *VCs of the First World War, Gallipoli*, Stroud 1995.
- —————, *VCs of the First World War, The Naval VCs*, Stroud 2002.
- **Sobański M.**, *Niemiecki krążownik liniowy „Goeben”*, „Okrety Wojenne”, nr 20, 1997, s. 7-14.
- —————, *Krążownik pancernopokładowy „Askold”*, „Okrety Wojenne”, nr 2 specjalny, 1998, s. 2-8.
- **Steel N., Hart P.**, *Defeat at Gallipoli*, London 1995.
- **Taillemite E.**, *Dictionnaire des Marins Français*, bmw. 1982.
- **Tanty M.**, *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003.

- —————, *Bosfor i Dardanele w polityce mocarstw*, Warszawa 1982.
- **Thomazi A.** (tłum.: Işık H.), *Çanakkale Deniz Savaşı* [Wojna morska w Dardanelach], Ankara 1997.
- **Travers T.**, *Gallipoli 1915*, Stroud 2004.
- **Trumpener U.**, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, Delmar, New York 1989.
- **Tunçoku M., Taşkiran C.**, *Çanakkale, Churchill ve Anzaklar* [Dardanele, Churchill i ANZAC], Ankara 2000.
- **Tunçoku M.**, *Çanakkale 1915. Buzdağının Altı* [Dardanele 1915. Spód góry lodowej], Ankara 2005.
- **Tümerdem İ. H.**, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Büyük Meydan Muharebeleri ve Çanakkale Deniz ve Kara Harbi* [Wielkie bitwy w czasach Imperium Osmańskiego, a działania morskie i lądowe w Dardanelach], İstanbul 1941.
- *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* [Encyklopedia islamska Tureckiej Fundacji Religijnej], t. 7, İstanbul 1993; t. 11, İstanbul 1995.
- *Türk Silâhli Kuvvetleri Tarihi* [Historia Tureckich Sił Zbrojnych], III ncü Cilt, 6 nc Kısım (1908-1920), Ankara 1996.
- **Türsan N.**, *Harp Akademileri Komutanlığı 1988-1989 Öğretim Yılı İlk Dersi. Atatürk'ün Askeri Dehası. (Atatürk ve Çanakkale) 3 Ekim 1988* [Wykład inauguracyjny roku akademickiego 1988-1989 w Dowództwie Akademii Wojskowych. Geniusz wojskowy Atatürka. (Atatürk i Dardanele) 3 października 1988], İstanbul 1988.
- **Uğurluel T.**, *Çanakkale Savaşları ve Gezi Rehberi* [Wojna dardanelaska i przewodnik po Dardanelach], bmw. 2003.
- **Ulubelen E.**, *Çanakkale Muharebesi* [Bitwa dardanelaska]. *The Story of the Great War, New York 1916 (Diplomatic Edition)*, İstanbul 1967.
- **Usborne C. V.**, *Smoke on the Horizon. Mediterranean Fighting 1914-1918*, London 1933.
- **Utkular İ.**, *Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri* [Zamki Mehmeda Zdobywcy w cieśninie dardanelskiej], İstanbul 1953.
- **Valluy J. E. avec collaboration de P. Dufourcq**, *La première guerre mondiale*, t. 1: 1914-1916; t. 2: 1916-1918, Paris, 1968.
- **Vat van der D.**, *The ship that changed the world. The escape of the Goeben to the Dardanelles in 1914*, Glasgow 1986.
- **Vehbi Z.**, *Çanakkale muharebatında İngiliz denizaltı gemilerinin aldığı vazifeler ve bahriyemizin bu gemilerle mücadelesi* [Zadania przydzielone angielskim okrętom podwodnym w bitwie dardanelskiej i walka naszej floty wojennej z tymi okrętami], "Deniz Mecmuası", C. 46, (Birinci Teşrin 1934), Sayı 334, s. 585-616.
- **Vizern J.**, *Dardanelles 1915*, Monte-Carlo 1964.
- **Wallach J. L.** (tłum. Çeliker F.), *Bir Askeri Yardımın Anatomisi (Anatomie einer Militäerhilfe)*, Ankara 1985.
- *Who's Who, 77 Year: 1925, Annual Biographical Dictionary with which is Incorporated „Men and Women of the Time”*, London 1925.
- *Who's Who, 117 Year: 1965, Annual Biographical Dictionary with which is Incorporated „Men and Women of the Time”*, London 1965.
- **Wieczorkiewicz P. P.**, *Historia wojen morskich*, t. I (*Wiek żagla*), t. II (*Wiek pary*), Londyn 1995.

- **Wiest A.**, *Historia I wojny światowej*, „Świat Książki”, Warszawa 2003.
- **Wilson H. W.**, (tłum. Lütfü Talat) *Büyük Harpte Deniz Muharebeleri* [Działania morskie w wielkiej wojnie], İstanbul 1931.
- **Wituch T.**, *Tureckie przemiany. Dzieje Turcji 1878-1923*, Warszawa 1980.
- **Wolfslast T.**, *Der Seekrieg 1914-1918*, Leipzig 1938.
- **Yavuz C.**, *Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancı Misyonlar. Çeşme Faciası'ndan Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesi'nde Çağdaşlaşma Gayretleri* [Zagraniczne misje w osmańskiej marynarce wojennej. Próby modernizacji osmańskiej floty wojennej podejmowane od tragedii w Çeşme po pierwszą wojnę światową], İstanbul 2004.
- **Yılmaz V.**, *1 nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman ittifakı ve askeri yardımlar* [Sojusz turecko-niemiecki w I wojnie światowej i pomoc wojskowa], İstanbul 1993.

PRASA CODZIENNA I PERIODYKI:

- *Donanma*: 7 Temmuz 1914, Numara 4-52; 3 Ağustos 1914, Numara 6-54; 17 Ağustos 1914, Numara 8-56; 12 Eylül 1914, Numara 12-60.
- *Harb Mecmuası*. Yıl 1, Teşrin-i Sâni 1331, Sayı 1; Yıl 1, Kânûn-ı Evvel 1331, Sayı 2; Yıl 1, Kânûn-ı Sâni 1331, Sayı 3; Yıl 1, Şubat 1331, Sayı 5; Yıl 1, Haziran 1332, Sayı 10.
- *Harb Umumî Panoraması*, Numara 3, 5, 7.
- *L'Illustration*. 1915, 73e Année: Samedi 6 mars – N° 3757; Samedi 13 mars – N° 3758; Samedi 27 mars – N° 3760; Samedi 3 avril – N° 3761; Samedi 10 avril – N° 3762; Samedi 17 avril – N° 3763; Samedi 22 mai – N° 3768; Samedi 31 juillet – N° 3778;
- *The Illustrated War News*. 1915. 03.03. (Part 30); 10.03. (Part 31); 17.03. (Part 32); 24.03. (Part 33); 07.04. (Part 35); 05.05. (Part 39); 16.06. (Part 45).
- **Tufan A.**, *Çanakkale Muharebesi Hatıraları. 220 okkalık gülleyi bir hamlede kaldıran Mehmedçik!* [Wspomnienia z bitwy dardanelskiej. Żołnierz, który za jednym razem podniósł pocisk ważący 220 okka!], „Cumhuriyet”, 1 Ağustos 1936, s. 8.